

УДК 364.446

В.М. ПОПОВИЧ

СОЦІАЛЬНА СЛУЖБА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

Розглянуто особливості соціальної роботи в студентському середовищі. Обґрунтовано доцільність впровадження та розвитку соціальної служби у вищому навчальному закладі і досліджено ставлення студентської молоді до соціальної служби ВНЗ. Накреслено шляхи оптимізації діяльності соціальних служб ВНЗ.

Ключові слова: вищий навчальний заклад (ВНЗ), студентство, соціальна робота, соціальна служба ВНЗ.

Соціально-економічні перетворення в суспільстві викликали потребу реформування вищої освіти в Україні, основні напрями якої були визначені Державною національною програмою “Освіта” (Україна ХХІ століття) у 1994 р., конкретизовані й уточнені Національною доктриною розвитку освіти у 2002 р. [4; 5]. Зазначені документи націлюють вищу школу на підготовку конкурентспроможних фахівців, їх гармонійний розвиток, на виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору, соціально активної й творчої діяльності. Це потребує цілеспрямованих заходів щодо забезпечення умов соціального становлення студентської молоді шляхом відповідних змін в управлінській системі вищих навчальних закладів.

У системі вищої освіти України останнім часом більше уваги приділяється організаційним змінам щодо статуту ВНЗ, розширенню переліку навчальних предметів й осучасненню змісту їх викладання, спробам наближення вищої освіти до вимог ринку праці. Одночасно виявляється, що концентрація уваги на організаційному та навчальному компоненті спричиняє певне нехтування традиційними і новітніми виховними аспектами.

В освітянських колах та на державному рівні вивчається питання про міру відповідності рівня соціалізації й становлення студентської молоді сучасним потребам українського суспільства, а також про необхідність надання соціальної допомоги студентам для забезпечення оптимальних умов підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних успішно адаптуватися не тільки на українському, але й на європейському ринку праці.

В управлінні навчально-виховним процесом ВНЗ питанням соціалізації студентської молоді приділяється недостатня увага за відсутності обов'язкових вимог і стандартів щодо соціальної роботи у студентському середовищі, законодавчо визначених штатних посад соціальних працівни-

ків у вищій школі, дієвих механізмів відповідальності за стан виховної роботи.

Значна кількість наукових праць свідчить про актуальність поставлених вище питань. Так, проблеми соціалізації студентства розглядають І. Кон, Ю. Кривов, М. Лукашевич, А. Капська; соціально-психологічні аспекти адаптації студентів до умов навчання досліджують Б. Ананьєв, Г. Балл, В. Гаврилов, С. Годник, К. Делікатний, М. Дяченко, О. Зотова, Л. Межова, Л. Кандибович, В. Кондратова, П. Просецький, Є. Савонько, В. Семиченко, Ф. Хайрулін; психолого-педагогічні питання навчально-виховної роботи та їх особливості у професійній підготовці студентів розкриваються у працях І. Герих, М. Гарифулліна, Д. Лазарева, В. Приписнова, Н. Пейсахова, В. Семенова, В. Ткачука; здоров'я студентів вивчалось Н. Даниловим, Г. Коротько; на необхідність формування здорового способу життя студентів спрямована увага в працях О. Вакуленко, О. Дубогай, А. Євдокимова, А. Козлова, В. Лісовського, А. Маїлова, І. Каляцького, Л. Рубіна, Л. Сущенко, В. Текучова, В. Товстих [2; 3; 9].

Метою статті є визначення ролі соціальної служби ВНЗ у вирішенні соціальних і психологічних проблем студентської молоді.

Сучасні дослідники вважають, що соціальна робота зі студентською молоддю має свої особливості: адаптація студента до умов функціонування вищого навчального закладу (особливо це стосується першокурсника); корекція (захист) відносин між викладацьким складом та молоддю, яка навчається; запобігання можливим фізичним, психічним і соціокультурним зіткненням окремого індивіда і груп ризику; розвиток студента як неповторної особистості, формування якості творчого професіонала через процес навчання, виховання, соціалізації. Тому соціальна робота у вищих навчальних закладах має адресний характер і має враховувати: сфери життєдіяльності студента; актуальні й найтипівіші соціальні та психологічні проблеми молоді; вік, стать, соціальний статус кожного студента; рівень соціальної активності студента та його ставлення до майбутньої професії [8].

Відповідно до стратегії розуміння соціальної роботи як інтегрованого, універсального виду діяльності, спрямованого на задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів і потреб людей, Н. Романова визначила дві основні форми соціальних технологій для впровадження у студентському середовищі: структурну (модульно-схематичну) та процесуальну. До першої форми належать соціальні програми з переліком певних засобів та способів діяльності, а до другої – сама діяльність, яка будується відповідно до цих програм. Специфіка студентського середовища спонукала до створення студентських соціальних програм – головного документа соціальних дій, у якому відображаються загальна концепція функціонування соціальної служби ВНЗ [6].

Охарактеризуємо основні напрями, що зумовлюють необхідність діяльності соціальних служб по роботі зі студентською молоддю в українських вищих навчальних закладах.

Одним із основних напрямів щодо діяльності студентських соціальних служб ВНЗ України є соціально-адаптаційні процеси в студентському середовищі. Соціальна адаптація за сучасних умов у різних соціальних групах проходить по-різному. Перспективи розвитку, майбутнє будь-якого суспільства значною мірою залежать від потенціалу молоді, рівня її підготовки до життя, ціннісних орієнтацій, загальної культури. Проблема соціальної адаптації молоді в сучасних соціально-економічних умовах постала надзвичайно гостро. Загалом студентам, як особливій, специфічній категорії молоді, властиві ті самі риси, що й молоді взагалі. Разом з тим студентство – особлива соціальна група, яка має свої власні, лише їй притаманні відмінності. Вже, власне, належність до студентства, з тимчасовістю цього стану вимагає адаптування до нових умов [3].

Наступний важливий напрям діяльності студентських соціальних служб – це допомога студентам у складних життєвих ситуаціях. Коли випускник, абітурієнт стає студентом, він розпочинає новий етап свого життя, має самостійно приймати рішення, адаптуватися до нових умов, вимог. Найважче в цьому сенсі тим студентам, які проживають у гуртожитках. Відірвані від батьків, крім типових для навчального закладу проблем, вони зустрічаються з необхідністю організації власного побуту та іншими проблемами [3].

Студенти на першому курсі починають формувати свої відносини з одногрупниками і не можуть стовідсотково розраховувати на взаємопорозуміння, товариське ставлення в разі виникнення у них труднощів. Може трапитись, що студент залишиться наодинці зі своїми проблемами. Він опиняється таким чином поза спільною участю у діяльності, оволодінням спеціальністю, засвоєнням норм поведінки у колективах, соціального досвіду, сприйняттям культурних цінностей, міжособистісних відносин. Декого це спонукає до таких негативних наслідків, як вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління, вступ до різних антигромадських організацій тощо.

Дуже необхідною є підтримка студента на перших етапах навчання. Студентські соціальні служби створені саме для соціально-психологічної допомоги студентам. Служби приділяють увагу не навчальному процесу, а розглядають студента як особистість зі своїми сподіваннями, талантами, потребами. Робота студентських соціальних служб щодо подолання напруженості у студентських колективах проводиться за двома основними напрямками. Перший – це індивідуальне психологічне консультування молоді людини, у якої вже виникли конкретні проблеми, допомога їй розібратися у становищі, що склалося, знайти вихід з кризової ситуації. Другий напрям має більш профілактичний характер. Це проведення лекційно-

тренінгових занять із залученням психолога чи інших спеціалістів з метою не допустити конфліктів, запобігти виникненню кризових ситуацій, навчити студентів правильно будувати відносини як між собою, так і з викладачами та іншими людьми [7].

Соціальна робота у вищих навчальних закладах здійснюється за такими пріоритетними напрямками: соціальна профілактика та допомога, соціальна адаптація, соціальний захист та охорона здоров'я молоді, соціальна корекція, соціальна реабілітація (з властивими їм підсистемами), змістом, формами і методами організації соціально-педагогічної роботи.

Як зазначає В. Андрущенко, ефективність системи соціальної роботи з молоддю у вищих навчальних закладах забезпечується: гуманістичним, особистісно орієнтованим, кордоцентричним і культурологічним підходами, педагогічним стимулюванням самопомоги в процесах соціалізації та самовизначення, організаційно-педагогічною взаємодією підсистем соціальної роботи та управління діяльністю соціальних служб для молоді України [1].

Отже, соціальна служба ВНЗ для молоді – це сукупність спеціально уповноважених державних, громадських різнопрофільних установ, організацій, а також ректорату, діяльність яких спрямована на відродження зруйнованих і створення нових соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних та інших умов, які мають забезпечувати на сучасному рівні розвиток і виживання молоді, її повну самореалізацію.

Один із провідних науковців, які присвятили свої дослідження розробці моделі соціальної служби ВНЗ, Н. Романова вказує на те, що на сучасному етапі у вітчизняних ВНЗ робота із створення студентської соціальної служби складається з двох етапів – початкового й основного. На початковому етапі важливе значення має чітке визначення завдань і напрямів діяльності, змісту соціальних програм і функцій персоналу та волонтерів. Крім того, на початковому етапі визначається структура студентської служби та модель її фінансування [6]. Структура служби поділяється на зовнішню і внутрішню, оскільки територіально студентська соціальна служба знаходиться у вищому навчальному закладі, але при цьому є структурною одиницею державної системи соціальних служб для молоді району, міста. Відповідно, і фінансування може здійснюватися із бюджету району, міста, бюджету ВНЗ або за спільної участі різних джерел фінансування.

До внутрішньої структури студентської соціальної служби ВНЗ належать підрозділи, визначені залежно від затверджених напрямів роботи, діяльність яких забезпечується відповідним персоналом: директором служби; координаторами програм і проектів, відповідної кількості і специфіки цих програм (проектів); залученими спеціалістами, наприклад, психологами, лікарями, юристами тощо; студентами-першокурсниками – лідерами волонтерського руху у вищому навчальному закладі, волонтерами, члена-

ми громадських організацій, що беруть участь у реалізації певних проектів і програм.

Зовнішня структура системи, у якій знаходить своє місце студентська соціальна служба ВНЗ, складається із самої служби, адміністрації навчального закладу (керівний вплив якої тим більший, чим більшу участь у матеріальному забезпеченні та фінансуванні роботи вона бере); соціальної служби для молоді району, у якому розташований ВНЗ, міського центру соціальних служб для молоді, який визначає ідеологію і нормативну базу діяльності, фінансує і керує роботою соціальної служби ВНЗ через свій підрозділ – центр студентських соціальних служб.

Таким чином, соціальна служба ВНЗ є складовим елементом структури міської соціальної служби для молоді і таким чином залучається до реалізації всіх завдань, які реалізують районна та міська соціальна служба для молоді, а також співпрацює з адміністрацією навчального закладу. З одного боку, це може створювати певні незручності, які пов'язані із наявністю кількох керівних інстанцій, якщо організатори соціальних служб ВНЗ одразу не дійдуть угоди з усіма службами стосовно своїх місця та ролі. З іншого боку, за умови раціональної організації справи така модель може бути вельми гнучкою, змінюватися залежно від потреб організаторів студентської соціальної служби ВНЗ і вимог керівних інстанцій, дає можливість успішного маневру стосовно допомоги службі із кількох джерел.

Незважаючи на те, що в Україні соціальна робота з молоддю, зі студентами є провідним завданням міністерств освіти, охорони здоров'я, сім'ї та молоді, внутрішніх справ, у країні не створено цілісної системи роботи соціально-педагогічних служб у вищих навчальних закладах. Проте розроблені положення в Законі України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" можна використовувати як основні напрями, принципи соціальних служб для студентів. Це: гуманізм, повага до загальнолюдських цінностей, прав народів, особистості, допомога молодій людині незалежно від національності, походження, соціального статусу, сфери зайнятості, місця проживання, віросповідання; партнерство і взаємна довіра, добровільне звернення за допомогою, повага особистої свободи людини; конфіденційність, збереження таємниці, використання лише тих фактів і даних, які необхідні для надання допомоги; оскарження дій працівників соціальної служби, якщо вони відмовляються допомогти, виявляють непрофесійність і неповагу до людини; безоплатність (доступність цін).

Спираючись на основні законодавчі акти, наукові дослідження, існуючий практичний вітчизняний і зарубіжний досвід у соціальній роботі в науці визначають такі напрями діяльності соціальної служби ВНЗ для молоді:

– соціальна допомога особі та різним категоріям, групам молоді, що сприятиме успішній їх інтеграції у громадське життя;

- соціальна профілактика різноманітних явищ, які негативно впливають на процес формування і становлення особистості та зумовлюють соціальну напруженість;
- сприяння молодим людям у досягненні цілей і розкритті їх внутрішнього потенціалу;
- корекція соціальної поведінки та самопочуття підростаючої людини, яка опинилась у скрутних умовах або переживає кризову дискомфортну ситуацію; запобігання можливим фізичним, психічним зіткненням окремих індивідів і груп ризику;
- соціальна реабілітація, спрямована на відновлення порушених соціальних зв'язків за допомогою мобілізації насамперед внутрішніх ресурсів, творчого потенціалу особистості, використання її природної активності; збереження, захист нормального рівня життя і здоров'я молоді [3; 8].

Для вивчення особливостей ставлення студентської молоді до необхідності та розвитку системи соціальних служб ВНЗ було проведено соціологічне дослідження серед студентів запорізьких ВНЗ (250 респондентів), основними параметрами якого виступили:

- 1) рівень обізнаності студентів запорізьких ВНЗ про діяльність соціальних служб ВНЗ;
- 2) необхідність функціонування соціальних служб ВНЗ;
- 3) соціальна допомога, яку б хотіли отримувати студенти від діяльності соціальної служби ВНЗ.

На рис. 1 подано результати дослідження щодо обізнаності про діяльність соціальної служби ВНЗ.

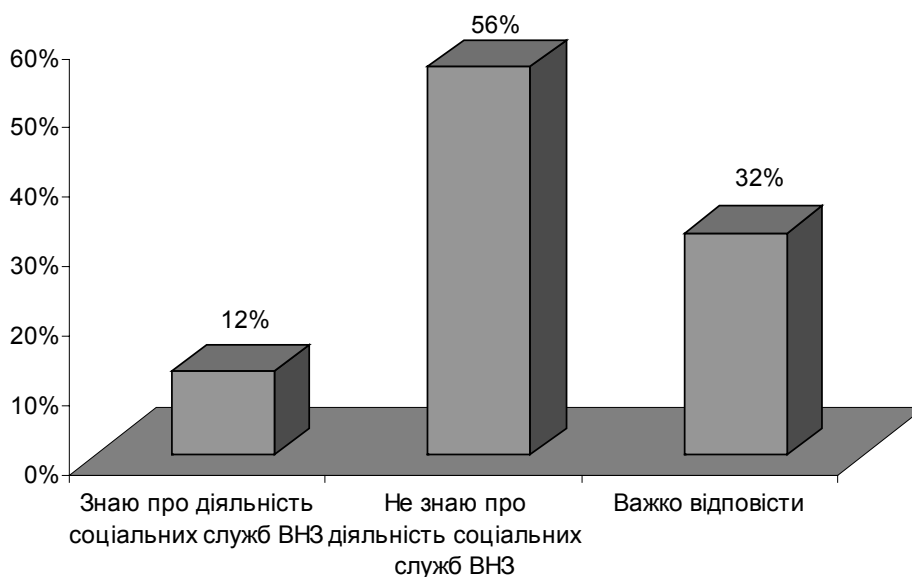

Рис. 1. Рівень обізнаності студентів щодо діяльності соціальної служби ВНЗ

Як видно з діаграми, рівень обізнаності студентів щодо діяльності соціальних служб ВНЗ досить низький (56% опитаних не знають про соціальну службу ВНЗ). Третина опитаних зайняли нейтральну позицію.

Для визначення необхідності функціонування соціальної служби вищого навчального закладу студентам було запропоновано відповісти на запитання: “Чи вважаєте Ви за необхідне створення і функціонування соціальної служби ВНЗ?”. Результати подано на рис. 2.

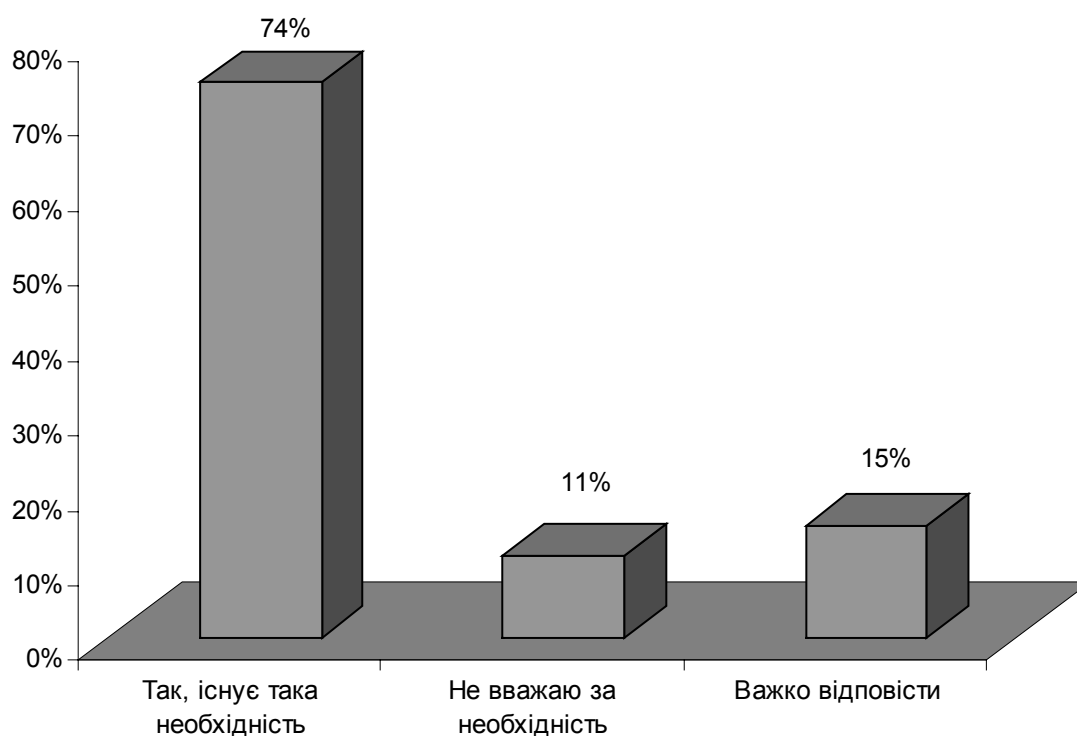

Рис. 2. Необхідність створення і функціонування соціальної служби вищого навчального закладу

Як бачимо, існує нагальна необхідність у створенні соціальної служби ВНЗ для вирішення соціальних і психологічних проблем студентської молоді.

З метою визначення типових соціальних проблем, які мають місце у студентському середовищі, нами було класифіковано необхідну соціальну допомогу: безкоштовні консультації медиків безпосередньо у гуртожитках (75%); психологічна допомога та консультації спеціалістів щодо формування здорового способу життя (71%); надання соціально-психологічної допомоги студентам-першокурсникам (58%); залучення до співпраці громадських організацій для покращення матеріального рівня та соціального забезпечення студентства (55%); організація змістовного дозвілля (89%); сприяння їх вторинній зайнятості (61%); створення умов для самореалізації та саморозвитку студентської молоді (67%) (рис. 3).

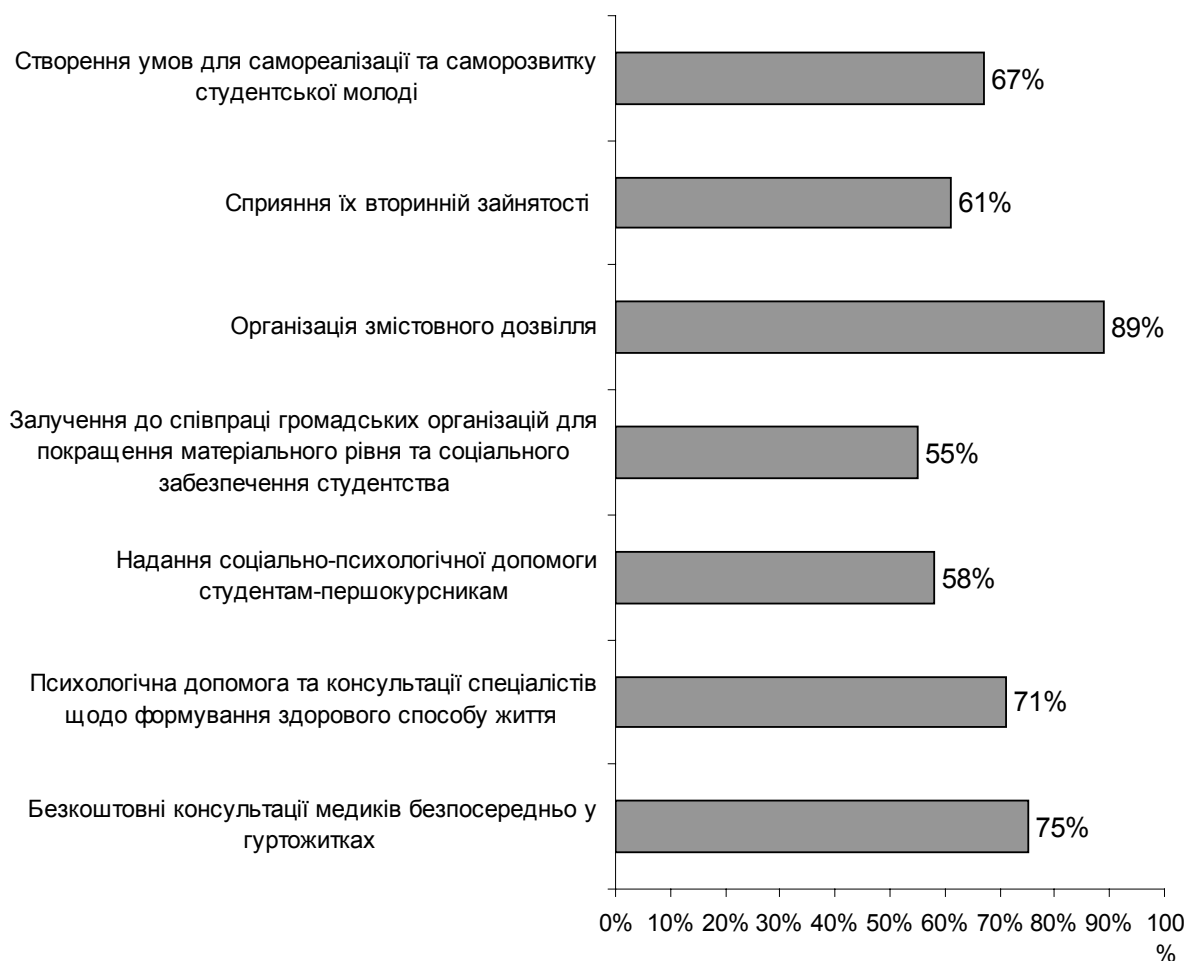

Рис. 3. Основні напрями соціальної допомоги з боку соціальної служби ВНЗ

Отже, основними проблемами студентства, на думку респондентів, виступають проблеми соціально-психологічної адаптації, працевлаштування, організації дозвіллевих заходів.

Аналітичний огляд наукових праць з організації соціальної допомоги та управління процесом соціалізації студентів вищої школи свідчить про недостатню вивченість відповідних важелів, механізмів. Незважаючи на існування значної кількості структур (виховні підрозділи ВНЗ, студентське самоврядування, студентські профспілки тощо), спрямованих на вирішення соціальних студентських проблем, залишаються недослідженими питання забезпечення системності, доступності й оперативності такої допомоги, що значно знижує ефективність соціалізації студентів.

Висновки. У процесі дослідження виявлено перспективні шляхи подальшого розвитку системи виховання студентської молоді через активізацію міжособистісних і соціальних зв'язків, створення механізму соціального захисту студентів і поєднання з цією метою управлінських функцій держави, ВНЗ та громади. Доведено, що в умовах сучасного вищого закладу перелічені вище шляхи може інтегрувати своєрідна спеціалізована

структура – студентська соціальна служба, запровадження якої вимагає створення відповідної організаційно-управлінської моделі.

Таким чином, соціальну службу ВНЗ можна визначити як спеціалізовану структуру, що реалізує державну молодіжну політику і надає соціальні послуги та соціальну допомогу студентській молоді у різних сферах життєдіяльності для самовизначення й соціального становлення в процесі навчання у ВНЗ незалежно від їхньої національності, походження, соціального статусу, місця проживання, політичних поглядів і релігійних переконань.

Функціонування соціальних служб ВНЗ вказує на те, що підвищення ефективності їх діяльності можна досягати такими шляхами: адаптації типової моделі соціальної служби до умов певного вищого навчального закладу; прояву готовності ВНЗ до партнерської співпраці зі студентами, спираючись на їх соціальну активність та наявність активної громадянської позиції; введення обов'язкової програми підготовки соціально-педагогічних кадрів з урахуванням специфіки студентського середовища; запровадження методик і форм соціальної роботи згідно з розробленими соціальними програмами, посилення фактора самоорганізації в діяльності соціальних служб ВНЗ; впровадження моніторингу та поточного коригування діяльності соціальних служб ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В.П. Філософія соціальної роботи в Україні на рубежі століть / В.П. Андрущенко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2002. – № 1. – С. 41–44.
2. Герасіна Л.М. Вища школа: реформування в демократичному суспільстві / Л.М. Герасіна, А.Д. Ятченко. – Х. : Акта, 1998. – 276 с.
3. Григорьев С.И. Социальная работа с молодёжью / С.И. Григорьев. – М. : МГУ, 2006. – 402 с.
4. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта України. – 2002. – № 12–13. – С. 5–12.
5. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4–7.
6. Романова Н.Ф. Визначення типової моделі діяльності студентських соціальних служб / Н.Ф. Романова // Крок у майбутнє : збірка тез доповідей учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (25–27 червня 2003 р., м. Київ) / [уклад. : С.О. Кухарів]. – К. : ІВЦ “Видавництво “Політехніка”, 2003. – С. 118–119.
7. Романова Н.Ф. Надання соціальної та психологічної допомоги через створення мережі студентських соціальних служб – як шлях до розв'язання проблем, пов'язаних з адаптацією студентів в процесі професійної соціалізації / Н.Ф. Романова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – К. ; Запоріжжя, 2002. – Вип. 27. – С. 285–290.
8. Романова Н.Ф. Роль студентських соціальних служб у вирішенні соціальних проблем в студентському середовищі / Н.Ф. Романова // Український соціум. – 2004. – № 1. – С. 32–37.

9. Соціальна робота : в 3 ч. / [за ред. Т. Семигіної, І. Григи]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. – Ч. 1: Основи соціальної роботи. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013

Попович В.М. Социальная служба высшего учебного заведения как субъект социальной работы с молодежью

Рассмотрены особенности социальной работы в студенческой среде. Обосновывается необходимость внедрения и развития социальной службы в высшем учебном заведении и исследовано отношение студенческой молодежи к социальной службе в ВУЗе. Обозначены направления оптимизации деятельности социальных служб ВУЗов.

Ключевые слова: *высшее учебное заведение (ВУЗ), студенчество, социальная работа, социальная служба ВУЗа.*

Popovych V. Institution of higher education social service as a subject of social work with youth

The features of social work with students are under analysis. The necessity of social services adoption and development at the university is grounded. Students' relation to the university social services is examined. The ways of the universities social services activity optimization are defined.

Key words: *institution of higher education, students, social work, university social service.*